Jámborné Balog Tünde

András bácsi ördöge

Ez az én emberem, gondolta az ördög, s úgy is volt, csak másképp. Nem tudta még, kivel akadt össze.
Molnár Vilmos

I.

Az ördög incselkedik velem, mondta András bácsi, ha ültő helyében eltűnt keze ügyéből a toll vagy a porzó, elveszett valamely órájának kulcsa, vagy nem lelte párnája alatt az olvasóját, mert ha elkerülte szemét az álom, haszontalan töprengések helyett a rózsafüzér szemeit morzsolgatta, kérve a Mennyek Királynőjét, tartsa tőle távol a gonosz lelket. *Hiába kerülgetsz, nem fogsz meg, te gézengúz*, zsörtölődött vele mint gyermekkel vagy kézhez szokott ebbel szokás, noha azon volt, hogy ellenálljon kísértéseinek. A kis sátánfajzat azonban – piros volt, mint a paprika, és apró, szurokfekete szarvak éktelenkedtek a homlokán – jól ismerte gyengéit, és könnyen megnyert egy-egy kisebb csatát, de az utolsó nagy párviadalból András bácsi került ki győztesen, még ha – legalább is földi szemszögből nézve – pirruszi győzelmet aratott: nem sokkal élte túl az összecsapást.

Anyám nem volt ott a temetésén, nem látta besüppedt szájjal, felkötött állal a ravatalon, amikor a halál már minden ismerős vonást letörölt róla, és úgy volt vele, mintha még mindig élne: misézne az aranyba vont barokk szobrokkal ékes templomban, sétálgatna az itáliai emlékeket idéző, sarokbástyás vár körül vagy a sűrű szagokban úszó, babiloni tarkaságú vásárban (mert András bácsinak nem száműzetést jelentett Fogaras, mint az éteri költőnek, akivel minden bizonnyal találkoznia kellett, hiszen nem volt akkora az a város, hogy elkerülhették volna egymást) – ezért aztán olyan plasztikus képe maradt rám örökül, hogy akkor is fel tudnám idézni robosztus alakját, ha nem lennének a fényképek, melyeken méltóságteljes pózban ül sötét csuhájában, mellén Ferenc József és Leó pápa medáliáival, hihetővé téve a családi legendát, miszerint barátja volt mindkettőnek, és úgy ruccangatott át hozzájuk Fogarasról Bécsbe meg Rómába, mint az apja legénykorában Jakabfalváról Feltízre, a farsangi bikaütésre.

Az effajta imázs kialakulásában nemcsak sógornője, Matild dédanyám volt ludas, hanem unokaöcséi is. Azok a pernahajderek prédikátumot ragasztottak

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE (1938) író, batikművész. Makón él.

nevükhöz, lengyel grófot kreáltak sótiszt nagyapjuk Erdélybe vetődött polyák őséből – *nem lehetne őrgróf?,* vetette föl Vince, *legyen!*, bólintott rá a másik kettő –, és buzgón ügyködtek a szerzetes nagybácsi nimbuszának felépítésén. Ez utóbbi nem volt olyan nagy kunszt, mert szó, ami szó, András bácsi tényleg sokra vitte, a legtöbbre anyám családjából, bár fivére – József dédapám – sem panaszkodhatott; az egyik legzsírosabb dél-alföldi kántorságot nyerte el a több hetes korteshadjáraton, mikor kijött Erdélyből feleségestül, három fiúgyerekével és egy szem leánykájával: nagyanyámmal; a gazdag parasztváros maroknyi katolikusa, nem akarván lemaradni a sokkalta népesebb kálvinista gyülekezet mögött, ugyanannyi stallumot juttatott kántorának, mint amazok a magukénak, társadalmi rangban azonban alatta maradt bátyjának. Egy ferences klastrom házfőnökének lenni sokkal tekintélyesebb foglalkozás – legalábbis Matild dédanyám szerint –, mint egész héten az orgona pedálját taposni ezeknek a bugris alföldi parasztoknak. No meg András bácsit háromszor is generálisuknak választották az erdélyi fekete barátok, és bizonyára negyedszerre is megteszik, ha Róma – barátság ide, barátság oda – el nem csapja, hogy a barnacsuhás reformerek kezére adja a vezetést, hiába háborogtak a többségben levő, függetlenségüket foggal-körömmel védő hazafiak, és hiába vagdalkozott mellettük Mikszáth *Országos Hírlap*ja, többször is megírván, milyen nagytudományú, műveltséges embert állítanak félre személyében. Az író vagy másfél évtizedig Fogaras vármegye képviselője volt (vajon hogy került ide jó palócaitól?), ismerte a viszonyokat és a cikk szerint András bácsit is, aki azonban nem vette szívére a dolgot. Komor vonásai, szigorú pillantása és busa, fekete szemöldöke mögött nemcsak a regulázó újítók által elítélt székely virtus, hanem bohém szellem és gyermekded lélek is lakozott, és ahogy anyám emlékeiből kiviláglott, rangjától megfosztva is jól elvolt a fogarasi házfőnökséggel és plébánossággal – bölcs előrelátással tartományfőnökként is megtartotta mindkettőt –, hol a magas hivatal nyűgétől és az ájtatos intrikáktól megszabadulva kedvére foglalkozhatott hóbortjaival, a főrangú barátok mellett ezekkel írva be magát famíliánk történetébe. Ártatlan mániái hatással voltak anyámra és általa rám is, bár lehet, eleve ott lapul génjeimbe írva a késztetés, és nem csupán miatta támad rám időnként a vágy, hogy megszerezzek valamely régi tárgyat – többnyire órát – vagy egy hengeres, ódivatú kalitba zárt tarka madarat.

Kereken egy évszázada már – és most nem a családi mendemondát, hanem a hiteles ferences krónikát idézem –, hogy András bácsi, az exminiszter belehalt a sok meghurcoltatásba és durva bánásmódba, mégis, valahányszor felhúzom a nagykredencen álló órát, ő jut eszembe róla, és anyám gyerekkora, a felhőtlen nyári vakációk Fogarason! Már harcban állt fél Európa, ám a kolostorban áldott békesség honolt, a jámbor barátok nem tudták – vagy nem akarták tudni, hiszen hihetetlen is volt –, hogy a havasok gránittömbje fölött szárnyát suhogtatja az éhes sasmadár, és villogó szemmel méregeti, mekkora darabot téphet majd ki az eléje terülő dús földabroszból, ha eljön az ő ideje, már pedig az az idő szédítő sebességgel közeledett, mint egy Földet megcélzó kósza vándor a Nap-

rendszer külső téreiből vagy meteorrajból kiváló légkő, ami túl nagy lévén, nem ég porrá hullócsillagként, hanem hatalmas detonációval becsapódik a földbe, és megrázza egész Európát.

Ahogy megforgatom a kulcsot, mozgásba lendül a szerkezet, az óra újra ketyegni kezd, eljátssza a kimaradt dallamot, de nemcsak azt: megszólaltatja a fogarasi templom harangját is, a barátok zsolozsmájának zümmögését, anyám aprócska lépteinek kopogását a zárdafolyosó méhsejt formájú kőlapjain, és zenélni kezdenek András bácsi ki tudja hová kallódott órái; sem a határok útvesztője, sem az eltelt évszázad vértengere nem állhat útjukba, áradnak a hangok, örvénylik körülöttem a múlt, hogy lerántson a mélybe a jelennel együtt; a kör bezárul, az idő saját farkába harap.

II.

Az ám, az álnok, a sziszegő idő!

András bácsi már gyerekkorában felismerte csalfaságának és titokzatosságának paradoxonát, holott akkor még mit sem tudott Szent Ágostonról, mindazonáltal hasonló megállapításra jutott. *Van is, meg nincs is. Mérik, de mit? Nincs íze, szaga, és meg se foghatom,* forgatta fejében a gondolatot, órákig figyelve a napóra körbejáró árnyékát a templomfalon. Ezért is mondott először nemet, hiába erősködött apjuk halála után nagybátyja, a medgyesi gvárdián. Neki kellett gondoskodni a fiúkról, mert gyászába gubózott ükanyám nem törődött semmivel a temetés után. Csak ült a szövőszéke mellett, szőtte végszámra a fekete hímű, szemfödélnek való vásznat, és mintha a jövőbe látna, olyan rengeteget, hogy Kászont, de tán Erdélyt is betakarhatta volna véle. Ezért kellett kollégiumba tenni a gyermekeket, s elrendezni szépen, melyikből legyen pap, melyikből kántor a családi rend szerint. Nem volt nehéz dönteni, mert a fiatalabbnak folyton a leányokkal gyűlt meg a baja, szoknyabolondnak nem való cölibátus, az öregebb azonban elpiszmogott magában az idővel, a kalendáriummal meg a madaraival, az Isten is barátnak teremtette, ámde megmakacsolta magát.

Nem kell a csuha, meterséget tanulok. Órás leszek!, bőszítette fel engedetlenségével nagybátyját. A gvárdián nem volt hozzászokva, hogy ellentmondjanak neki, *a Gonosz bújt beléd, te gyermek, hanem én kiűzöm belőled, mint Szent Ferenc atyánk Arezzóból az ördögöt!,* mérgelődött, és kezdte leoldozni derekáról a kötelet, de bizony András nem ijedt meg tőle. *Konok gyermek vala, a dorgálás az egyik fülén bé- s a másikon kijöve,* idézte anyám nagyapját, a kántort, az esemény hajdani szem- és fültanúját. Csak amikor Páter Váncsa elmagyarázta, hogy ha egyszer házfőnök lesz valamely klastromban – már pedig az eszével és a Gondviselés meg az ő segedelmével könnyen azzá lehet –, annyi órát s madarat tarthat, amennyit akar, akkor adta be a derekát.

A gvárdiánnak igaza volt, tanulmányai befejeztével valóban gyorsan lépegetett fölfelé a magában csak szamárlétrának nevezett lajtorján, és gyűjteménye

is szépen gyarapodott. Rómában, Assisiben, Páduában nem csupán lelke telt meg malaszttal, hanem poggyásza is órákkal, és a fogarasi zárda északnyugati szárnyában levő lakosztály ódon falai, vaskos bolthajtásai megsokszorozták a ketyegést, a zenélést, az ütéseket, no meg a madárfüttyöt, mert András bácsi ragaszkodását a madarakhoz csak erősítették az évek.

Egy bizonytalan eredetű történet szerint süvölvény korában miattuk, jobban mondva érettük szökött volt el otthonról egyszer karácsony vigíliáján. Lehet, hogy irodalmi ambíciókkal megáldott Vince unokaöccse színezte ki ezt a históriát is, de ahhoz nem férhet kétség, hogy bár a szándék jóra irányult, mégiscsak Belzebúb volt a felbujtója; az a galád féreg a téli napforduló táján mindig ott sertepertél az ünnepre készülődők körül, hátha belépiszkíthat az áhítatba. Na, Jakabfalván azon a karácsonyon ez sikerült neki.

Otthon azt hitték, Andráska a betlehemesek nyomában jár a többi gyermekkel, de mikor a korán leszálló szürkület és a mind sűrűbben pilinkázó hóesés sem hozta haza, keresni kezdték, és testvére – a későbbi kántor – kikotyogta az igazságot: András Gyergyóba ment, madármisére. Kihallgatta a felnőtt legények beszédjét az ottani szokásról, hogy a ditrói éjféli misén a kisfiúk cserépsípokat fújnak, és közben csízeket meg verebeket engednek szét a templomban. Hát ezt a csudát neki látnia kellett! Hogy Ditró nyáron is kétnapi járóföldre fekszik Jakabfalvától, s igen meredek lejtőkön-hágókon kacskaringózik az út odáig, nem tudta, vagy észbe sem vette, és a fagy meg a hó inkább vonzotta, mintsem megijedt volna tőlük. Egyedül a farkasoktól tartott, ezért magához vette apja somfabotját, a legények is ilyenekkel ütötték agyon a juhokra támadó fenevadakat fenn a havason, legalábbis effajta hencegések járták pár kupica fenyővíz felhörpintése után.

Na, lett nagy riadalom! Váncsa Trézsi – az anyja – jajveszékelésére az egész falu összeszaladt, a betlehemes legények abbahagyták a kántálást, a kenderkócszakállas pásztorok, papírsüveges angyalok a láncos bot mellé fáklyát ragadtak, úgy vágtak neki az erdőnek, s még a koronás Heródes is a gyermek keresésére indult. Váncsa Trézsi, abbahagyva a siránkozást, elébb a Boldogságos Szűzhöz, majd Szent Antalkához fohászkodott, ki tudvalevően jeleskedik az elveszett holmik megtalálásában. Mindkettőjük segítségére szükség volt, mert a hegybe vezető úton a hó már belepte a kiscsizma nyomát.

Az imádságok hatásosnak bizonyultak, Mária a kötőjét tartotta a szakadékba pottyanó kisfiú alá, hogy el ne törjön keze-lába, a Páduai a mentőcsapatnak mutatta az utat, és maga Szent Ferenc atyánk is beavatkozott a dolgok menetébe, lelkére beszélve a szurdok peremén gyülekező, szájuk szélét nyaldosó ordasoknak, hagynák békén a bokrokba, indákba kapaszkodó, felfelé igyekvő gyermeket, ám nem lehetett egészen biztos szavai hatásában, mert valahányszor Andrásnak sikerült volna felmászni az ösvényre, saruba bújtatott lábával a Szent gyengéd határozottsággal rúgott rajta egyet, hogy újra- és újra visszabucskázzon a puha hóval bélelt völgyfenékre, ahol biztonságban lehetett a keresőcsapatok érkezéséig.

Így volt-e, nem-e, ki tudja már? Ám ha András meg is úszta a fagyhalált, a csonttörést és szétmarcangolást, az apja mogyoróvesszőjének csípős suhintásaitól az összes angyalok és szentek kara sem tudta megvédeni. Váncsa Trézsi fekete nadálytőfőzettel kenegette a fenekén gyűrűző hurkákat, és a beköszöntő új esztendőig csak hason fekve tudott aludni a karácsonyesti kaland után.

Mindez azonban nem tántorította el a madarászástól, és Ditróba is eljutott, ha sokára is. Meglett emberként nemcsak könnyezve énekelte az éjféli misén, hogy a *madarak megszólaltak,* hanem hallotta is örvendező hangjukat, és látta vidám csapongásukat a boltozat ívei alatt. A nyomában settenkedő gonosz lélek ezalatt kint tekergett a fagyos éjszakában, és dúlt-fúlt mérgében, mert majd megvette az Isten hidege a megszokott pokolbéli forróság után. Bent a templomban – ha párafelhő gomolygott is az éneklők szája előtt –, jobb idő volt, de az ördög annyira irtózott a bőven szállongó tömjénfüst szagától, hogy inkább didergett kívül, mintsem bemenjen.

Csak üres templomokba szokott volt besurranni, azokba sem szívesen, és messze elkerülte az oltárt meg a tabernákulumot. Lecövekelt a bejárat közelében, az utolsó padnál, és ott várt András bácsira, míg gyóntatott vagy a barátokkal mondta a kompletóriumot. Unalmában más áldozatokra is ráfanyalodott, a nap közben betévedőket kísértgette, szerelmespárokat ugrasztott egymásnak, a vak koldusnak eldugta a botját, azután elhitette vele, hogy lát, és jót vihogott rajta, amikor nekiment egy oszlopnak, és púp nőtt a homlokán.

Megkörnyékezte azt a bizonyos ifjú poétát is, ki gyónni tért be egyszer litánia előtt. Várakozás közben a költő zaklatott lélekkel vette sorra vétkeit – kezdve a szőke cukrászkisasszonnyal elkövetett édes huncutságokon –, ám bűnbánat közben olyan erővel támadtak fel emlékei a lány dús virágkehely-kebléről, holdhajlású nyakáról, ivor fogairól, hogy a gondolatai közé bekandikáló ördög faképnél hagyta, és ész nélkül rohant a helyi cukrászdába szemrevételezni azt a kívánatos teremtést, míg a formálódó sorok verssé álltak össze a költő fejében.

Hogy volt-e szerepe a sátánfiókának a költemény születésében, nem tudni, a költő későbbi felesége sok évtized után csupán annyit jegyzett fel a kéziratra, hogy a poéma a fogarasi templomban íródott, arról meg pláne nincs adat, hogy ki ült akkor a viasz- és egérszagú gyóntatószékben, de a dramaturgia logikája szerint András bácsinak kellett ott lennie, mert úgy kerek a történet, ha komor szemöldökét meghazudtoló szelídséggel ő adta meg a feloldozást a költőnek. *Ego te absolvo,* fiam, menj, és ne vétkezz többé, majd – immár civilként – hozzátette, *szép költeményeit olvasám a helyi lapban tanár úr, magát nagyon szeretheti az Úristen, hogy ekkora tálentummal áldotta meg.*

III.

András bácsi stukkódíszes, nagy fogadószobájában, valamint hálóhelyként szolgáló, kopár cellájában kanárik tucatjai énekeltek pirosra és zöldre festett,

tornyos kalitkáikban, és a velük való foglalatoskodás mindjárt papi teendői és a kolostori ügyek intézése után következett. Anyám kikerekedett szemmel nézte, milyen gondosan takarítja a madárházakat, hogyan tölt friss vizet az itatókba, szór magkeveréket, apróra vágott kemény tojást és friss zöld pipehúrt az etetőkbe, miként szorítja be a szépiacsontokat a drótok közé csőrkoptatónak, és elbűvölten hallgatta füttyögését, amivel dalolásra biztatta a kanárikat. Beszélt is hozzájuk valami dallamos, ismeretlen nyelven, és a citrom zöldjétől a narancsvörösig terjedő színskála árnyalataiban pompázó madarak válaszoltak is neki, csőrüket szótöredékek hagyták el, visszhangozva a hallottakat.

Azt hittem, András bácsi madárnyelven beszél a kanárikkal, pedig olaszul társalgott velük, kacagott anyám, miközben a gyerekkorában ellesett mozdulattal illesztette be a kagylóforma ossza szépiát Don Miguel kalitkájának ajtaja mellé. Don Miguel volt anyám kedvence, egy indiaisárga tollazatú hím, borzas, olajzöld sapkával a fején. Úgy trillázott, mint Gigli, kinek áriáit naponta hallottuk gyerekkoromban: a rádió az egymást követő politikai perek ijesztő és lehangoló közvetítéseit népszerű zeneszámok sugárzásával próbálta ellensúlyozni. *O sole mio,* szárnyalt a hajlékony tenor a közönyösen eldarált beismerő vallomások között – az ÁVH pincéiben értettek a test és a lélek megtöréséhez –, ám az olvadékony dallamokon átütött a korszak rafinált gonoszsága. *Megkínozták őket, azután beadtak nekik valamit, hidd el, annak a hatása alatt voltak,* bizonygatta felindultan anyám az estébe nyúló, kötelező szemináriumokról hazatérő apámnak, alig lehetett lecsillapítani.

De ez már a második nagy világégés után történt, András bácsival pedig még az első alatt bántak el. A tizenhatos betörésnél nem volt semmi szemfényvesztés, szó se volt felszabadításról, ideológiáról, a megszállók nyílt lapokkal játszottak. Első dolguk volt kicseréltetni a piros-fehér-zöld zászlókat, és elrendelni az összes magyar nyelvű cégtábla bemázolását, azután – kincsekre vadászva – feldúlták a zsidó temetőt és a gazdagok házait, különös tekintettel a pincékre, ahol csapra verték a hordókat, és amit nem bírtak meginni, azt kiengedték, térdig tocsogtak a borban, mintha vérben gázoltak volna, majd túszokat szedtek, csupa tiszteletre méltó, magas rangú, idősebb polgárt, és elhurcolták őket, senki se tudta, hova. Rátörték a kolostorkaput a szerzetesekre, agyonverték Mihály frátert, aki az ágyából kirángatott András bácsival a sikoltozó apácákat próbálta védelmezni. Esélye sem volt – mondanák a mai tudósítók a villogó kamerák kereszttüzében –, tucatnyian estek neki puskatussal, csak egy alaktalan kupac maradt belőle, kiömlő vérét gyorsan beitta a föld, de utolsó jajszavát ma is visszhangozzák a nagy hegyek, és mártíromsága napján évről évre csillagkönnyeket hullajt az ég.

Mihály bácsi – *te csak híjjál így kislányom, bácsinak, ne fráterozz engem* – amolyan mindenes volt a zárdában. Kapus és udvaros, a házfőnök földije és bizalmasa, az egyetlen, akire András bácsi rá merte bízni madarait, ha elutazott, és anyámat is, amikor sem ő, sem a házimunkákat végző laikus nővérek nem értek rá vele törődni, bár a kislány magában sem unatkozott, bóklászott a kolostorkert-

ben, pipacstündért ültetett a bogáncsokból összerakott sárkány hátára, és felváltva figyelte a boly körül szorgoskodó hangyákat meg az apácákat, amint nagy, kétfülű kosarakban cipelik a mosott ruhát a hátsó kert fái közé kifeszített vastag zsinegekhez, ahol a havasokból lezúduló meleg légáramlás vitorlaként fújja, dagasztja a vastag, háziszőttes lepedőket, belekap a nyersvászon apácaruhákba, és a nővérek – csíki és háromszéki leányok – sikongva-nevetve fogják le a szoknyájukat, nehogy a pimasz szél meglássa daróc alá rejtett csupasz térdüket.

Mihály testvér boldog együgyűségben élte napjait, reggel hálatelt szívvel köszöntötte a tündöklő napot, este pedig a nyájas holdvilágot, melynek fényes tükrén Mihály arkangyalt látta arany szárnnyal, ezüst ruhában, *ládd-é gyermek, ott mércsikéli a holtak lelkeit,* és annyi mesét tudott, mint égen a csillag. Anyám reggelig hallgatta volna a csókalányok, az álomlátó fiú vagy a székely asszony, a katona meg az ördög történetét, és együtt nevetett az öreg fráterrel, ha a jámbor sororok szörnyülködtek, amiért pogányságokkal tömi tele annak az ártatlan gyermeknek a fejét.

IV.

A rám maradt fényképek között – melyeken András bácsi összevont szemöldökkel, rendjelekkel teleaggatva, hivatalához illő méltósággal képviseli a feketebarátokat – van egy kivétel, az biztosan nem került be a ferencesek archívumába. Pesten készült, pár évvel az előző századforduló után, a Kígyó és az Eskü utca sarkán álló, frissen épült Clotild palotában. Elegáns felöltőben, széles karimájú, divatos kalappal, ezüst kígyófejben végződő sétapálcára támaszkodva néz farkasszemet a fotografáló masinával. Öregedő gavallérnak vélném, ám civil öltözete dacára a fényképész és a liftes fiú egyaránt főtisztelendőségednek szólította. *Tán rá van írva a képemre?* füstölgött András bácsi, és lemondott róla, hogy negyedszer is felliftezzen a legfelső emeletre, pedig szívesen megtette volna, mert a nesztelenül suhanó csodás üvegkalitka, az első pesti felvonó teljesen lenyűgözte. Pusztán emiatt fényképeztette le magát Haberfeld Károly negyedik emeleti műtermében, nem gondolva, hogy a fotográfiával corpus delictit szolgáltat az utókornak élete egyetlen ismert botlásáról, ha ugyan botlásnak nevezhető a pesti kiruccanás, amikor engedett a modern technika és a több nyelven beszélő madár képében jelentkező kísértésnek, melyek mögött – erre csak utólag jött rá – természetesen a Gonosz machinációi álltak.

Ifjú nagyapám titkári, valamint útimarsalli minőségben kísérte András bácsit. Friss tanári oklevelén alig száradt meg a tinta, de zsebében már ott lapult kinevezése Csáktornyára, a ferencesek iskolájába, előtte pedig tárva-nyitva állt a ragyogó jövőt ígérő, fényességes huszadik század. Természetesen minden újért lelkesedett, és osztozott pártfogója modern találmányok iránti érdeklődésében is. A Bomba téri kinematográf, a Lifka Mozgó felkeresése például teljességgel

az ő ötlete volt, nem szerepelt az eredeti útitervben. *Milyen helyekre hurcol maga engem, fiam?,* morgott András bácsi a kövezetlen, hepehupás téren kerülgetve a tócsákat, de a kikiáltó harsány hangja elhallgattatta. *Itt látható Sergius nagyherceg meggyilkolása és egy nagy csomó nevettető mozgókép, melytől az öreg megfiatalodik, a fiatal megvidámodik… mozognak az emberek, a lovak, az állatok. Tessék, uraim, hölgyeim, fiatal uram*, szólt a hívogatás a bádogtölcsérből, és András bácsi engedelmesen követte nagyapámat a cifra sátor petróleumlámpákkal megvilágított, homályos belsejébe, ahol az elsötétülő térben a kifeszített vásznon a vágtató kozákok, a robogó hintó, a bombarobbanás lángjának és füstjének mozgóképei a dobogón ülő kürtös és a dobosok drámai zenebonájával aláfestve annyira megragadták, hogy a következő előadásra is megváltotta a 15 krajcáros belépőket.

A Haberfeld-féle fotográfián nagyapám is szerepel. Tűhegyes bajusszal, villogó keménygallérral, felszegett fejjel áll András bácsi mellett, és bár cilinderestől is alacsonyabb nála, a Krúdy-hősnőknek – a szarvaslábú grófnéknak és a kígyózó derekú probírmamzelleknek – bizonyára megdobbantotta a szívét, mikor lesegítette a bérkocsiból András bácsit az Eskü téren. Nagyanyám is abban a minutumban beleszeretett, mikor néhány nappal később bemutatták őket egymásnak, és sohase tudta meg, hogy nagyapám tulajdonképpen érdekből házasodott, András bácsi boronálta össze őket. Nem sokat teketóriázott, hazafelé a vonaton az étkezőkocsiban egy pohár vörösbor mellett belevágott, *fiam, ha nincs ellenére, megszakítjuk utunkat, és megszállunk a kántor öcsémnél, Vásárhelyen. Van ott egy unokahúgom, kedves lány, csak az apácák az intézetben telebeszélték a fejét, be akarják léptetni a rendbe. Még ha klarisszák lennének, nem mondom, de ezek dominikánusok! Különben is, Margit nem való apácának. Jó feleség lesz belőle, és nem is rossz parti, itt az ideje, hogy megismerjék egymást,* aztán, hogy meglátta nagyapám szemében felvillanni az érdeklődés szikráját, hozzátette, *előttünk a nyár, futná belőle egy nászútra Velencébe.*

A régi fényképeken áll az idő, az öröklét borostyánjába zárva pihen a megkövült pillanat. Azt az András bácsit a festett háttér fái elől soha nem hurcolják el durván röhögő, részeg katonák, nem vádolja meg kémkedéssel a parancsnokuk; hetyke, magabiztos nagyapámat sem pakolják fel bociszemű nagyanyámmal és az ónémet ebédlőbútorral a hosszú szerelvényre, örökös számkivetésre ítélve, hogy soha többé ne térhessen vissza a Csukás erdeibe gombászni és vadmacskára vadászni. Az a két férfi a Háberfeld fotográfián az idők végeztéig a Clotild palota műtermében áll majd, tele reménnyel és várakozással az új évszázad küszöbén, és ezen nem változtathatnak későbbi diktátumok és paktumok, sem nyilvános vagy titkos szerződések, köttessenek bárhol és bármiről a világon.

V.

Honnét derült ki, mit keresett András bácsi a fővárosban, nem tudni. Abban biztos vagyok, nem nagyapám árulta el jövendő sógorainak, kemény legény volt

a nagyapám, nem fecsegős fajta, és az sem valószínű, hogy az érintett szólta volna el magát az öccse előtt, mert amiről a kántor tudott, az Matild dédanyám előtt sem maradhatott titok, addig simfelte az urát, míg ki nem szedett belőle mindent, és András bácsi nem akarhatta sógornője orrára kötni az igazságot.

Talán meglátta egy ismerős.

Vagy kiesett zsebéből a számolócédula a Törley pezsgőt reklámozó dévaj perszóna képével és a Nagymező utcai mulató címével, a cselédlány megtalálta a vendégszobában, és odaadta dédanyámnak.

Lehet, nagyanyám lelt rá valahol, és mutatta meg az anyjának, de a legvalószínűbb, hogy az a pokolbéli sátánfióka csempészte egyenesen a kántorné kötényzsebébe a kamrakulcs mellé, ámbátor a lavina szempontjából teljesen mindegy. Ha az egyszer megindul, nem lehet megállítani. Ez pedig hatalmas görgeteg volt, ma is hallani a robaját, bár a pletyka, mely szerint András bácsi látogatást tett az Orfeumban, a bűn melegágyában – ahol kardnyelők, bűvészek, hasbeszélők, kígyóbűvölők és egyéb szemfényvesztők lépnek fel, pajzán kuplékat énekelnek hiányos öltözetű némberek, és a tánckar estéről estére eljárja azt a fertelmes kánkánt – nem mindenkit rázott meg egyformán. Váncsa Gáspár, a medgyesi gvárdián ugyan nyugtalanul forgott a sírjában, *éreztem, hogy ezzel az András gyerekkel baj lesz,* a kántor is hitetlenkedve csóválta a fejét, *nem értem, az én bátyám nem járkál zengerájokba*, ám Józsi, Lőrinc és Vince – a kántor fiai – harsányan hahotázva, Matild dédanyám és menyei halkabban, vihorászva emlegették az esetet. Anyám pedig – a többi Simon unokával egyetemben – már pendelyes korában hallott András bácsi orfeumi látogatásáról.

Vincét, a Kántor legkisebb fiát annyira megihlette az esemény, hogy álnév alatt tárcát írt belőle a helyi szabadelvű lapban: *…És akkor jött a kánkán. Az öreg pap gyorsan becsukta a szemét, mondván káplánjának: fiam, győződjék meg róla, hogy ezek a… hm… hölgyek viselnek-e alsóneműt…* szőtte bele a már akkor szakállas viccet a történetbe.

Az előadás – András bácsiék egy eldugott szeparéból nézték, *ezt a helyet ajánlom főtisztelendőségteknek, itt rejtve lesznek a kíváncsi szemek elől* – azonban más megpróbáltatásokkal is járt, mint a kánkán. (*Egyébként volt rajtuk bugyogó,* oktatta nagyapám Vincét, aki hevesen kardoskodott a sajtó szabadsága, valamint a fehérnemű nélküli kóristánék mellett.)

Noha András bácsi lelkében nem tett kárt az Orfeum fertőzetes levegője – a szállodában felejtette az okuláréját, és a sikamlós célzások töredékét sem értette, holott Fogarason gyakran fordult meg világi társaságban, ahol az urak, ha egymás között voltak, nem tartóztatták meg magukat némi szabadosságoktól –; a közönség hangoskodását és a krampusznak öltözött, piros kötényes pincér tolakodó vigyorgását visszatetszőnek találta, a feltűnően kifestett, magukat kellető, ledérnek látszó hölgyek látványáról nem is beszélve.

A műsorból csupán egy francia énekesnő nyerte el tetszését. Nem értette a szöveget, de a friss, hol nyers, hol érzelmes sanzonok eszébe juttatták az itáliai utazásairól ismerős utcai énekeseket, azok daloltak ilyen önfeledt természe-

tességgel, mint a vörös hajú párizsi nőszemély, bár ő sem kötötte le teljesen a figyelmét, mert gyermeki türelmetlenséggel várta a vidéki lapokban beharangozott madaras fenomén fellépését. Ez volt utazásának igazi célja, ezért engedett a kísértésnek; a többi látnivaló csak ráadás volt, de csalódnia kellett, mert a redaktorok által egekig magasztalt idomár az emberi beszédet, éneket, hangszereket és különféle zörejeket utánzó lantfarkú madárral nem érkezett meg Londonból, állítólag vihar volt Doverben, nem tudott időben hajóra szállni, és lekéste a párizsi csatlakozást, egy állathangutánzó hasbeszélőt léptettek fel helyette. Meg kell hagyni, a Papagénóként bemutatott, tollas ruhában színpadra repített mutatványos nagyszerűen adta elő a vijjogást, kelepelést, gágogást, csicsergést, csiripelést, cserregést, huhogást, a papagájok rikácsolását, a kanárik trilláit, sőt, az ausztráliai kookaburra kacagását is, számában azonban egyetlen eleven madár sem szerepelt, csupán a képüket emelte föl egy tollas szoknyás, bóbitás leányzó ugyanúgy, mint a fogarasi vásárok képmutogatói. Az attrakció végén mindketten bemásztak a színpadra leereszkedő óriás kalitkába, és a tomboló tapsviharban lassan felemelkedve eltűntek a nézők szeme elől. *Úgy kell nekem, vén szamár vagyok, hagytam magam elcsábíttatni a lapok által*, morogta András bácsi, de jól tudta, hogy a sajtóhír csupán eszköz volt, valójában az ördög mesterkedésének esett áldozatul, és a hangzavarban is hallani vélte a pokolfajzat vihogását a kaján képű pincér háta mögül, aki felajánlotta, hogy két csinos hölgyet is prezentálhat a vacsora mellé, akik *alig várják, hogy kedvére tehessenek uraságtoknak.* Ekkora arcátlanság András bácsi türelmes természetének is sok volt, *pusztuljon a szeme világába innét,* rivallt rá a felszolgálóra sztentori hangon – szégyenkezett is a gyerekkori emlékeiből feltörő szitokszavak miatt később eleget –, *küldje a főurat, egy percig sem maradunk itt tovább!*

VI.

Az orfeumi kilengés és a házasságszerző kitérő után Fogarasra hazatérve András bácsi szigorú penitenciát szabott magára. Böjttel és imádságokkal vértezte fel magát az újabb kísértések ellen, és bár az a bojtos farkú – *Uram bocsáss* – kurafi továbbra is ott ólálkodott körülötte, nem sikerült újra lépre csalnia. Unalmában másokat csábított el, többek között az éteri költőt a templompadban, ám igyekezete – mint tudjuk – a visszájára fordult, mert a templom áhítatos csöndjében született vers ugyan a testi szerelem szépségéről énekel, ám szavain átsüt a lélek sóvárgása is.

Szerelmem, ó szerelmem! nincs oly álom több, mint te vagy, és nincs olyan valóság, olvastam kamaszlány koromban elakadó lélegzettel a zúzdába szánt könyvrakás széléről elemelt kötetben, mert éppen ott nyílt ki, azon az oldalon, a rózsánál, a cirógatásnál és karmolásnál, ezért mentettem meg a pusztulástól, vittem haza magammal és olvastam végig egy szuszra az egészet, mint izgalmas regényt, és még aznap este rátaláltam egy másik versre, amelynek már a címe,

Anyám nagybátyja régi pap, is megborzongatott. *Micsoda véletlen,* gondoltam, mert gyerekfejjel balgán hittem a véletlenben; nem tudtam, hogy minden mindennel összefügg, hogy a szálak, bár sokfelől indulnak, időnként valami titkos terv szerint gabalyodnak össze, mert a múlt végtelen kirakós játékában valamennyi kis mozzanatnak, emlékdarabkának jelentősége van; hogy néhány megbarnult fényképből, anyám és nagyanyám elejtett szavaiból, újságcikkek töredékéből, ismeretlen szerzetesek írásaiból, egy lexikon száraz adataiból és a poeta doctus verseiből egészítem majd ki András bácsi portréjának hiányzó részleteit, amelyek épp oly fehéren virítanak, mint Cezanne festményein a kis üres kubusok, ahová a művész nem találta meg az odaillő valőröket, és segítségükkel jutok el ahhoz a baljós éjszakához, amikor az alattomban készülődő sasmadár lecsap: egy órával a hadüzenet előtt minden szorosban rohamra indulnak a titkon odavezényelt csapatok az Al-Dunától a besztercei hágóig.

A betörés híre kattogva száguld a távíró drótokon, de nem sokáig, mert elvágják a vezetékeket, a morzejelek azonban a levegőben terjednek tova, jajongássá válva szájról szájra szállnak, és a menekülők végtelen sorokban lepik el az utakat szekéren, hintón, gyalog fut Erdély népe, vagy vonaton, aki teheti, és amíg járnak a vonatok.

(Nyolc évtizeddel később hallottam barátomtól, a sóvidéki festőtől, hogy haldokló nagyapját szekéren menekítették el fiai, és a kidőlt lovacska helyett magukat fogták a hámba. Berettyóújfaluig jutottak el vele, ott látták, hogy meg van halva.)

András bácsi ördöge régóta várta ezt a pillanatot, és az első távoli ágyúlövés hangjára előpattant.

Fussál te is, duruzsolja, *van hova menned, az öcséd vár, menj már, menekülj, ha itt maradsz, megölnek, kinek használsz vele?,* és valljuk be, az öregember hátán futkos a hideg a félelemtől, ha a jövőre gondol – nem szégyen az, nálánál fiatalabbakkal is megesik –, de mint egykor Jakabfalván, most is megköti magát. *Az Úr az én pásztorom. Maradok,* mondja, és ezt válaszolja az úri kompániának is. Jó emberei, mondhatni barátai vannak közöttük, és az utolsó vonathoz igyekezvén megállítják a bérkocsikból álló karaván a kolostor előtt, *van még egy hely Páter Simon, jöjjön velünk.*

András bácsi újra meginog, nem is az ágyúk tompa morajától, hanem a mozdony éles füttyétől, odaképzeli magát a biztonságos, kényelmes ülésre, puhán ring vele a pullman-kocsi, viszi a szabadság és biztonság felé, de akkor az a rút, denevérszárnyas, vörös szőrű jószág a vállára ugrik, pont úgy, mint gyerekkorában a cigányasszony majma a vásáron, és újra sugdosni kezd a fülébe, *indulj már, ne késred magad, elmúltál hetven, és beteg vagy, tegnap is eret vágott rajtad a doktor, és az Öreg se várhatja el tőled odafönn, hogy kitarts! Nem hallod az ágyúzást? Közelednek.* Ám a noszogatásra András bácsiban újra felágaskodik a régi dac. *A pásztor sem hagyja ott a nyáját, ha jőnek a farkasok,* mondja, és egyetlen vállrándítással lerázza magáról a rusnya férget, hogy az ördög nagyot nyekkenve nyúlik el a fal mellett, vinnyogva hányja-veti magát, *apage satanas!* rivall rá András bácsi,

és akkorát rúg rajta, hogy felbucskázva hánykolódik, mígnem beleolvad a földbe, csúf veres folt marad utána. (Azon a helyen soha többé nem nő ki a fű, de még gaz sem terem, s ha arra oson egy éjszakai vadászatra induló macska, nagy ívben kikerüli.)

A felvert por szürke ponyvája sátrat borít a tér fölé, András bácsi szeme előtt elhomályosul minden, a kolostorfalnak dőlve várja, hogy oszoljon a sötétség, és betérhessen a templomba az esti zsolozsmára. Felnéz a toronyórára, de nem tudja kivenni a mánusok járását, az idő kiejti magából, és mire leszáll a por, besötétedik, egymásután gyúlnak ki a csillagok, az égbolt megmozdul, először lassan, komótosan fordul, majd mind sebesebben forog veszett pörgéssel, mint a gyerekek búgócsigája… A templom sötét tömbje megrázkódik. Mocorog, fészkelődik, majd vaskos toronynyakát előre nyújtva, fedelét szétterjesztve, hatalmas robajlással felemelkedik, mint az ifjú költő – akinek nevét már elfelejtette – egyik furcsa versében, és sisakja rézcsőrét az éjszakába fúrva elzúg Szeben felé, körülötte sisteregve fröccsennek szét a légkövek, az Orionidák hulló meteoritjai, lángbetűkkel írva érthetetlen jeleket az égre. András bácsi szédül – kezét előre nyújtva, mint a vakok –, elindul, mígnem földre sújtja valami ismeretlen erő, arccal előre bukik, újra elsötétül körülötte a világ, és mint egy darab kő zuhanni kezd lefelé az alant nyíló aknába, és közben – mint hajdan a Bomba téri kinematográf vásznán – a mellette elsikló falon mozgóképek futnak felfelé egyre sebesebben, és hulltában is látja, amint bocskoros katonák puskatussal vernek egy fekete habitust viselő barátot, de túl gyorsan történik minden, nem ismeri fel az összetört testben Mihályt, és már jön a következő jelenet, amelyben önmagát látja a refektóriumban, szemben a szétvetett lábú, lakkcsizmás parancsnokkal. Ő maga félig csórén, alsó ruhában, összekötözött kézzel áll, mint Krisztus Urunk Pilátus előtt, a homlokára tekert vászondarab alól vékony erekben csurog a vér.

Hallja, de nem érti a tiszt pattogó szavait, mégis tudja, hogy mit jelentenek. *A vád: kémkedés. Büntetése: halál.* A pribékek elvonszolják a pincébe, látja saját meggyötört testét lebucskázni a lépcső éles fokain. Fájdalom hasít bele, amikor odacsapódik a pince durván faragott kövekből rakott padlójára, de nem ott, a mélyben tér magához, hanem a kolostor előtti téren.

Fogalma sincs, mennyi ideig fekhetett eszméletlenül. Sokáig tarthatott, mert az újhold vékony sarlója eltűnt az égről, közben a meteorraj is eltávozott, és a mozdulatlan csillagok derengésében a templom szilárdan áll a helyén. Álom volt csupán, vagy inkább látomány a röpülő templom, a zuhanás és a mozgóképek a falon? Bármi volt is, András bécsi előtt nem kétséges: a jövendőt vetítette elé.

Nagy nehezen feltápászkodik, és elindul a kolostorkapu felé, de kövekbe botlik, a templom környékét törmelék borítja, törött cserepek, téglák, kődarabok garmadája hever szanaszét, és odabent Mihály fráter egy lapátra való finom kőport seper le a csuhájáról.

Hiszen vérzik a homloka, Atyám, megütötte magát, mondja rémülten Mihály, és Pelágia nővérért kiált, aki megtisztogatja a sebet, és egy darab gyolccsal körbe-

csavarja a fejét, azután Mihály eltámogatja a cellájáig. András bácsi leroskad keskeny, priccsszerű ágyára, és a Miatyánk szavaival ajkán, *jöjjön el a te országod*, mély alvásba zuhan. Amikor felébred, még mindig éjszaka van, és nem a hajnal fénye, hanem lángok festik vörösre azt a keskeny kis szeletét az égboltnak, ami a cella ablakából látszik… *legyen meg a Te akaratod*, folytatja András bácsi, de egy gyors ámennel be is fejezi az imádságot, mert dörömbölés, lövések csattanása, sikolyok, kiabálás, idegen vezényszavak zúzzák szét az éjszaka csendjét.

Nem tétovázik. Bizonytalan léptekkel, de elszántan indul a sötét folyosók labirintusán át végzete felé. Katonák törik be a kolostor vaspántos kapuját.

Nagy László tusrajza Szécsi Margit: A megmaradás éje című verséhez (részlet, 1965)